

УДК 811.512.154:398.9

DOI: 10.36979/1694-500X-2025-25-6-96-101

## РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЗООМОРФНОГО КОДА КУЛЬТУРЫ В КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМИ ЕДИНИЦАМИ

*С.Т. Усенова, М.Дж. Тагаев*

**Аннотация.** Исследуются лингвокультурологические аспекты зооморфного кода в кыргызском языке на примере фразеологизмов, связанных с образами животных. Зооморфный код представляет собой сложную лингвокультурологическую систему, которая посредством животных метафорически отражает черты характера человека, его социальную роль, а также культурные и этнические ценности. Данная система играет важную роль в сохранении этнического мировоззрения и передаче его из поколения в поколение, обеспечивая преемственность культурного опыта. Отсутствие систематических исследований зооморфного кода в кыргызском языке подчёркивает актуальность настоящей работы и открывает новые перспективы для научных изысканий. В качестве предмета исследования выбраны фразеологизмы, поскольку они сохраняют исторический и культурный опыт народа, отражая национальное сознание и межличностные отношения. Для анализа применены лексический, семантический и стилистический методы с использованием фразеологических словарей и словаря эпоса «Манас». В работе рассмотрены фразеологизмы, описывающие характер, внешний облик, отношения между людьми, а также указывающие на время, размер и оценочные характеристики. Результаты исследования подтверждают значительную роль фразеологизмов в формировании зооморфного кода и коллективного сознания.

**Ключевые слова:** зооморфный код; фразеологизм; лексический анализ; семантический анализ; стилистический анализ; культурный аспект; национальное сознание; коллективное сознание; лингвокультурология; образы животных.

## МАДАНИЯТТЫН ЗООМОРФТУК КОДУНУН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДИН БЕРИЛИШИ

*С.Т. Усенова, М.Дж. Тагаев*

**Аннотация.** Бул макалада кыргыз тилиндеги зооморфтук коду чагылдырган лексикалык бирдиктердин, өзгөчө жаныбарларга байланыштуу фразеологизмдердин лингвомаданий аспектилерин терең изилденет. Зооморфтук код – бул жаныбарлардын образдары аркылуу адамдын мүнөзүн, коомдогу ролун, маданий баалуулуктарды жана жамааттык аң-сезимди метафоралык түрдө чагылдырган тилдик-культурологиялык система болуп эсептелет. Ал улуттук дүйнө таанымды сактоодо жана муундан муунга өткөрүүдө маанилүү роль ойнойт. Кыргыз тилиндеги зооморфтук коддун системалуу түрдө изилденбегендиги илимий изилдөөнүн актуалдуулугун күчөтөт жана бул багытта жаңы илимий жетишкендиктерге жол ачат. Изилдөөнүн теориялык негизин белгилүү лингвисттердин жана маданий семиотика жаатындагы окумуштуулардын эмгектери түзөт. Изилдөөнүн предмети катары фразеологизмдер тандалып алынган, анткени алар тарыхый жана маданий тажрыйбаны, улуттук аң-сезимди, коомдук мамилелерди сактоодо маанилүү тилдик бирдиктер болуп саналат. Лексикалык, семантикалык жана стилдик талдоо ыкмалары колдонулуп, материал катары фразеологиялык сөздүктөр жана «Манас» эпосунун сөздүгү пайдаланылган. Изилдөөдө төмөнкү түрдөгү фразеологизмдер талданган: адамдын мүнөзүн сыпаттаган, сырткы келбетин сүрөттөгөн, мамилелерин туюндуруучу, мезгилди, убакытты жана өлчөмдү сыпаттаган, ошондой эле сын-сыпатты билдирген фразеологизмдер. Натыйжада фразеологизмдер зооморфтук коду жана жамааттык аң-сезимди калыптандырууда маанилүү ролду ойногону аныкталган.

**Түйүндүү сөздөр:** зооморфтук код; фразеологизм; лексикалык талдоо; семантикалык талдоо; стилдик талдоо; маданий аспект; улуттук аң-сезим; жамааттык аң-сезим; лингвокультурология; жаныбарлар образы.

## REPRESENTATION OF THE ZOOMORPHIC CULTURAL CODE IN THE KYRGYZ LANGUAGE BY PHRASEOLOGICAL UNITS

*S.T. Usenova, M.Dzh. Tagaev*

**Abstract.** This article explores the linguistic and cultural aspects of the zoomorphic code in the Kyrgyz language through phraseological units related to animals. The zoomorphic code is a system that metaphorically expresses human traits, social roles, and cultural values using animal imagery. It plays a crucial role in preserving the ethnic worldview and passing it down through generations, ensuring cultural continuity. The absence of systematic research on the zoomorphic code in Kyrgyz highlights the study's importance and opens avenues for further investigation. Phraseological units were selected as the research focus because they retain the historical and cultural heritage, reflecting national identity and social relations. The study employs lexical, semantic, and stylistic analyses, utilizing phraseological dictionaries and the "Manas" epic dictionary. It analyzes phraseological units describing character, appearance, interpersonal relations, time, size, and evaluative meanings. Findings confirm that phraseological units significantly contribute to forming the zoomorphic code and collective consciousness.

**Keywords:** zoomorphic code; phraseology; lexical analysis; semantic analysis; stylistic analysis; cultural aspect; national consciousness; collective consciousness; linguoculturology; animal imagery.

**Киришүү.** Азыркы лингвистика тилдердин лингвистикалык структуралык өзгөчөлүктөрүн гана чагылдырбастан, андагы “этномаданият”, “дүйнө тааным”, “менталитет”, “дүйнө сүрөтү”, “концептосфера” сыяктуу түшүнүктөрдү дагы чечмелеген изилдөөлөргө назарын оодарууда. Зооморфтук код дагы ар бир улут көргөн дүйнөнүн (дүйнө сүрөтүнүн) бир бөлүгү катары маданияттагы жалпы адамзатка тиешелүү универсалдуу көрүнүштөрдү жана ошол тилде сүйлөгөн калктын дүйнө таанымындагы бөтөнчөлүктөрдү бөлүп көрсөтөт. Зооморфтук код – универсалдуу кубулуш, бирок ар бир тилде ар түрдүү чагылдырылат. Азыркы кыргыз тилиндеги зооморфтук код изилдөөгө алына электиги себептүү аталган багытта иликтөө жүргүзүү лингвистикалык жактан актуалдуу болуп саналат.

**Адабияттарга сереп.** Энциклопедиялык сөздүктөрдө белгиленгендей, код белгилердин (символдордун) жыйындысы жана белгилүү бир эрежелердин системасы катары аныкталат, анын жардамы менен маалыматты берүү, иштетүү жана сактоо (жаттоо) ишке ашат [1, 423-б.]. Маданият коду – адамдын материалдык жана руханий дүйнөсүнүн бир бөлүгүндө камтылган шарттуу символдордун, белгилердин жана маанилердин системасы.

В.В. Красныхтын белгилөөсүндө, «маданият коду курчап турган дүйнөнү түрдүүчө классификациялаган, структуралаган жана баалаган “торчону” чагылдырат. “Маданий коддор универсалдуу, бирок алардын көрүнүштөрү, ар бир

жеке маданияттагы өзгөчө орду, алар чагылдырган метафоралар ошол маданиятты аныктайт; маданий коддор маданияттын ченемдерин камтыган жана белгилеген координаттар системасын түзөт» [2, 232-б.].

Азыркы лингвомаданият таануу илиминде маданият коддорун бирдиктүү классификациясы жок. Г.А. Багаутдинованын классификациясында маданият коддору антропоморфтук, биоморфтук, анимикалык, объектик, мифологиялык, темпоралдык болушу мүмкүн [3, 25-б.]. М.Л. Ковшованын пикиринде, космикалык, соматикалык, тамак-аш коддору бар [4].

В.В. Красныхтын классификациясында орус маданиятынын негизги коддору катары мейкиндик коду, убакыт коду, соматикалык коду, предметтик коду, биоморфтук коду жана рухий коду саналат [2, 233-б.]. Маданияттын биоморфтук коду антропоморфтук кодго (адамга байланыштуу), фитоморфтук кодго (өсүмдүктөргө байланыштуу), зооморфтук кодго (жаныбарларга байланыштуу) ажыратылышы мүмкүн [5]. Л.Л. Габышеванын пикиринде, зооморфтук символдор мейкиндик түшүнүгүнөн тартып, жыл мезгилдерин, аял менен эркектин ортосундагы айырмачылыктарды аныктап, адамдын табиятын жана социалдык мамилелерди чагылдырат [6, 82-б.]. Ошентип, зооморфтук код символдук-белги системасы катары дүйнөнү таанууга жардам берет [7].

Ю.М. Лотмандын пикиринде, жаныбарлардын образдары белги (знаки) катары колдонулуп, баалуулуктарды, табуларды, идеалдарды

жана антинормаларды репрезентациялайт. Алар белгилер системасына биригип, бири бирине карама-каршы келип, бүтүндөй бир маданий кодду берет [8]. Клод Леви-Строссун жаныбарлар тууралуу анализинде алардын бүтүндөй жамааттык аң-сезимди чагылдыра тургандыгы жазылат [9]. К.Г. Юнгдун пикиринде, жаныбарлардын образы архетиптик формаларды камтып, анда элдин бүтүндөй түпкү аң-сезими катылып жатат, түштөрдө, жомоктордо, уламыштарда жаныбарлар түпкү аң-сезимди, адамдын башкаларга белгисиз жактарын символдоштурат [10].

#### **Изилдөө методдору жана материалдары.**

Аталган макалада сөздүктөрдөн атайын тандалып алынган жаныбарларды номинациялаган лексемалардын зооморфтук кодду чагылдыруу маселелери каралат. Изилдөөдө лингвистиканын атайын тандап алуу (сплошная выборка) методу, лексикалык, семантикалык жана стилдик талдоо колдонулду. Изилдөө материалдарын тандап алууда катары кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү, Э. Абдылдаев, А. Акматалиев, Б. Садыков, Р. Сарыпбеков түзгөн “Манас” эпосунун сөздүгү, А. Осмонкулов жана А.Р. Акунова түзгөн ЖОЖдун студенттери үчүн түзүлгөн фразеологиялык минимумдун түшүндүрмө сөздүгү колдонулду. Изилдөөнүн теориялык жоболорун талдоо үчүн окумуштуулардын эмгектери пайдаланылды.

**Кыргыз тилиндеги маданияттын зооморфтук кодун чагылдырган фразеологизмдерди изилдөөнүн натыйжалары.** Кыргыз тилинде зооморфтук кодду репрезентациялаган негизги лексемалар (зооморфизмдер) *жаныбар, курт-кумурска, куш, жырткычтардын номинациялары* саналат. А. Осмонкулов жана А.Р. Акунова түзгөн ЖОЖдун студенттери үчүн түзүлгөн фразеологиялык минимумдун түшүндүрмө сөздүгүндө зоонимдер катышкан фразеологиялык бирдиктер беш топко ажыратылат:

- 1) адамдарды мүнөзүн сыпаттаган фразеологизмдер;
- 2) адамдардын сырт келбетин сыпаттаган фразеологизмдер;
- 3) адамдардын мамилелерин туюндуруучу фразеологизмдер;
- 4) мезгил, убакыт, өлчөмдү сыпаттаган фразеологизмдер;

5) сын-сыпатты туюндурган фразеологизмдер [11, 6-б.]

Адамдардын өтө бышык, тың экендигин *биттин ичегисине кан куйган (өтө бышык, тың)*, өтө сараң экендигин *битин сыгып, канын жалаган* деген фразеологизмдер сыпаттайт. Кыргыздардын маданиятында бит көзгө дээрлик көрүнбөгөн майда жандык болгондуктан, аны кармап, ичегисине кан куюу жана аны өлтүрүп канын жалоо дээрлик мүмкүн эмес, бирок ошондой кыймыл-аракетти жасаганга ылайык мүнөзү бар адамды таасын сүрөттөйт. Көчмөн эл катары көчүп-конуп жүргөн эл мал-жандын мүнөзүн даана билишкен, мисалы, кой жоош жаныбар саналса, жылкынын өзгөрүлүп тургандыгы белгилүү болгон, ошондуктан кыргыздар кармаган төрт түлүк малдын мүнөзүн адамдын мүнөзүнө метафоралаштырышкан. Мисалы: *кой оозунан чөп албаган, жылкы мүнөз*.

Ошол эле учурда койдой жоош көрүнгөнү менен дээринде митайым адам экендиги *ак койдон аңкоо, боз койдон момун* деген фразеологизм менен сыпатталат. Өзүнүн чыныгы жүзүн көрсөтпөй, тымызын душмандык кылган адамга *кой терисин жамынган* деген фразеологизм колдонулат. Жаныбарлардан коёндун кыймыл-аракети өтө жеңил болгондуктан, жаны бир жерде тынбаган адамды же балдарды *коёндун аягын жеген* деп аташат. Кыргыздар итти өтө катуу суукта жана ысыкта кебелбеген жаныбар катары көрүшкөндүктөн, чыдамкай адамды *ит жандуу* деп аташат. Жаман адаты бар адамды *ит оорусу бар* деген фраза менен сыпатташат. Үйүнөн чыкпаган, эки жакка чыгып элге аралашпай дайыма эле үйүндө жүргөн адамга карата *үй күчүк* деген фразеологизм пайдаланылат. Айрым учурда мышыктын мүнөзү да анткордук менен байланыштырылып, кандайдыр бир жагымсыз, былыктуу ишти иштеп коюп, билмексен, көрмөксөн болгон анткор, арамза адам *мышык сопу* деп аталат.

Адамдардын сырткы келбетин туюнтуучу фразеологизмдер окшоштукту, көлөмдү, арыктыкты жана кыймыл-аракеттин ыкчамдыгын чагылдырат. Окшоштукту козулардын жана коёндордун окшоштугу менен сыпатталат: *эгиз козудай – айрып алгыс, абдан окшош, коёндой окшош – союп каптагандай опокшош, абдан окшош*. Арык, бели ичке аял *кумурска бел* деп

сыпатталса, кебете-бою түз эмес адамды *иттин чүкөсүндөй* деп сүрөттөшөт. Абдан арык адамга *ийне жеген иттей* деген фразеологизм колдонулат.

Адамдардын ортосундагы мамилелерди чагылдырган зоонимдер инсандардын ортосундагы уруш-талашты, ынтымакты, жасакерленүүнү, алдап кетүүнү ж. б. түшүндүрөт. Мисалы, *ит арка* – ынтымагы жок, ырысы жок, бирдиктүү эмес топту, урууну, айылды, үй-бүлөнү туюнтат. Бирөөнү катуу урушуу, уят кылуу – ит кылуу – фразеологизми менен берилет. Абдан катуу урушуу, бири бирине катуу акарат келтирүү *ит жебеген бокту жешүү* деген фразеологизм менен чагылдырылат. Бирөөнүн акыл-эсин жоготкончо абдан катуу сабоо, тепкилөө *ит өлүк кылуу* – деп сүрөттөлөт.

Аралык ченин төмөндөгү фразеологизмдер сүрөттөйт: *иттин үнү угулган* – *жер анча алыс эмес, жакын эле жер*; *ат чабым (болжолу 25–30 км), тай чабым (болжолу 3 км), кунан чабым (болжолу 5–7 км)*. Убакытты билдирген фразеологизм *бээ саам* болжол менен бир жарым саатча убакытты түшүндүрөт. *Иттин үнү угулган жер* анча алыс эмес жерди туюнтат. Мезгилди билдирген фразеологизмдер *ат кара тил болгондо (жай келип, жылкы көккө тойгондо), төөнүн күйругу жерге тийгенде (жакында болбой турган же эч качан болбой турган учурда), сокур ит бок жалаганча (арыдан бери, бат эле)* кыргыздардын убакыт түшүнүктөрүн чагылдырат.

Кандайдыр бир заттын, кубулуштун, адамдын сын-сыпатын репрезентациялаган фразеологизмдер аркылуу кыргыздардын баа берүү, сыноо, сүрөттөө туюмун көрүүгө болот. Мисалы, *уй түгүндөй – өтө көп, жер жайнаган адам санын* туюнтат. *Жылан сыйпагандай – тыптыйпыл, такыр эчтемеси жок, жыпжылма* дегенди билдирет. Бир адамга, жайга туура келбеген көрүнүштү *уйга килем жапкандай (жарашыксыз, одоно, олдоксон көрүнгөндөй туура келбей, келишпей тургандай)* деген фразеологизм сүрөттөйт. *Иттин мурду өткүс (чычкан мурду жөргөлөгүс)* деген фразеологизм *абдан калың, жыш, киши аралап жүрө алгыс* токойду сыпаттайт. Бакылдап аябай көп адамдын болушу *кумурскадай кайноо, аарынын уюгундай* деген фразеологизм менен чагылдырылат.

Кыргыздардын маданиятында ит менен байланышкан фразеологизмдер кыйынчылыкты, кедейчиликти түшүндүрөт: *Ит өлгөн жер – абдан кыйын, татаал, абдан чыдай алгыс, өтө кыйынчылык менен араң жете тургандай жер; иттин кара капталындай – абдан көп, арбын, мол; үрүп чыгар ити жок; итке минип калуу – колунда эч нерсеси жок, абдан кедей, өтө жарды*. Кыргыздардын жашоо образында мал багуу, көчмөн турмуш басымдуулук кылгандыктан, фразеологизмдердин көпчүлүк бөлүгү зооморфтук код менен айкалыша тургандыгы аныкталды.

Зооморфтук фразеологизмдердин ичинде өзгөчө орунда аттын образы менен байланышкан сөз айкаштары кыргыз маданиятындагы атка карата өзгөчө мамилени, культту чагылдырат, кыргыз эли өзүн өзү мал жандуу, ат жандуу деп атайт: *ат жалына казан асуу – жол жүрүп баратканда тамактануу, өзөк жалгоо; атка жеңил тайга чак – тың, элек; ат тезегин кургатпай – бат-бат; аттын кашкасындай – таанымал, белгилүү*. Айрым фразеологизмдердин мурдагы маанилери жоголуп же эскирип, саясий контекстте колдонулганын байкоого болот, мисалы: *атка минер – чиновник, ат салышуу – кандайдыр бир иш-орунун алуу үчүн жарышка, шайлоого катышуу*. Ар түрдүү калктардын мифологиясы жана ишенимдери жаныбарларга өзгөчө макам берет. Алгачкы зооморфтук ишенимдер менен тотемдер аркылуу жаныбарлар урууну, улуу жаратылыштын күчүн түшүнүшкөн. Э. Тайлор и Ж. Фрэзер тотемизмди алгачкы диндин формасы катары санаган, зооморфтук образдар ырым-жырымдардын негизин түзүп, ыйык символдор катары каралат [12, 32-б.].

Кыргыздын элдик аң-сезиминде мифологиялык түшүнүктөрү (космогониялык, лунардик, солярдык, астралдык, антропоморфтук, кудай, пайгамбар, пир, периште, жин-шайтан, тиги дүйнө, тозок, бейиш, этиологиялык мифтер, тотем, жан-жаныбарлар жөнүндөгү мифтер жана башкалар) бар, ошондуктан ит төрөсү Кумайык, куш төрөсү Буудайык, төөнүн пири Ойсул-Ата, койдун пири Чолпон-Ата, уйдун пири Заңги баба, жылкынын пири Камбар-Ата деген терең тотемдик маданият болгон. “Манас” эпосунда аттын мифологиялык образы канаттуу ат катары сүрөттөлөт. Канаттуу аттын күчү душман-



дарды таш-талкан кылуучу күчкө ээ экендиги айтылат.

Эпостордо көркөм образ катары аттардын өздөрүнө гана таандык сын-сыпаты, өзгөчөлүгү, энчилүү аттары бар. Алардын баары кыргыздардын маданиятындагы зооморфтук кодду чагылдырат.

Изилдөө көрсөткөндөй, айрым зооморфтук фразеологизмдер фольклордо гана кездешип, күнүмдүк турмушта сейрек колдонулат. Мисалы, *айры өркөчкө төө салуу* деген зооморфтук фразеологизм кандайдыр бир тилектин ишке ашуусу үчүн кудай же сыйкырдуу күчтөрдүн (арбактардын) жардамы керек учурда чалына турган курмандыктын бир түрү. “Манас” эпосунда байма-бай айтылганы *ай туякка бээ чалуу*. *Айры өркөчкө төө салуу* жөрөлгөсү сейрек кездешкен, өзгөчө ак ингенди курмандыкка чалуу жогору бааланган. Ислам дини келгенге чейин эле мындай ырым-жырымдар жасалган болсо да, кийин мусулманчылыктын эрежелерине ылайыкташтырылган [13, 9-б.]. Ушундай эле мааниде *ай туяк чалуу* деген фразеологизм да колдонулат. Айрым буюм-тайымдар зооморфтук компоненттер менен сыпатталат: *балык кулак таш кармоо – оттук чагууда колдонулуучу чекелери жука, тегерек же үч исагы тегерек, колго кармаган жагы тик келген түрдө атайын жасалган курч таш* [13]. Кыргыздар көчмөн эл катары Евразиянын ойдуңдарында көчүп-конуп жүргөндүктөн балык сыяктуу суудагы жандыктардын образы менен сыпатталган фразеологизмдер өтө деле көп кездешпейт. Айрым фразеологизмдер диний контексттен алынган, мисалы, *бурак ат (Ат ордуна мингени – Алты канат бурагы)*. *Куран боюнча Мукамбет пайгамбардын кереметтүү унаасы* [13, 44-б.].

Дүйнөнүн сырларын, келечекти алдын ала билүүгө, башка элдердей эле, кыргыздар да кызыгып келген, мисалы, төлгө салуунун бир ыкмасы катары *далы көрүү* аталат; анда койдун далы сөөгүн отко кактап аябай ысыткандан кийин, андан кеткен жаракалардын формасы боюнча келечекте же өткөндө эмне болору тууралуу айтышкан. *Далы көргөн* адамды кыргыз тилинде *жоорунчу* деп аташкан, казак тилинде *жаурунчу* деген сөзгө параллел, экөөндө тең *жоорун* // *жаурун* далы сөөгү дегенди туюнтат [13, 48-б.].

Көп элдердин мифологиялык түшүнүктөрүндө куш бакыт алып келүүчү символ катары саналат. Кыргыздарда дагы бакты-таалай, бийлик, байлык алып келүүчү символ катары дөөлөт кушу деген фразеологизм бар, ал дагы мифологиялык мааниге ээ. Борбор Азиядагы элдер бүркүттү сыйкырдуу күчкө ээ деп сыйынышкан. “Манас” эпосунда Манас төрөлөрдө ата-энесинин түшүнө алп кара куш кирип, ал аябай күчтүү, айбаттуу экендиги сүрөттөлөт.

**Корутунду.** Ошентип, маданияттын зооморфтук коду менталдык жана символдук терең структуралар аркылуу куралат; жаныбарлар бир гана образ катары эмес, ошол маданияттын ээси, ошол маданиятты чагылдыруучу курал боло алат. Жаныбарлар туруктуу архетиптерди, мифологиялык символдорду, ырым-жырым жөрөлгөлөрүн жана азыркы маданий репрезентацияларды репрезентациялайт; адамдын жаныбарлар, маданият менен болгон терең байланышы аң-сезимди жарата алат.

Поступила: 12.05.2025;

рецензирована: 22.05.2025; принята: 26.05.2025.

#### Адабияттар

1. Большой энциклопедический словарь / ред. группа: И.К. Лапина, Е.Н. Моталина, Р.Г. Секачев и др. М.: Астрель, 2003. 1247 с.
2. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. М.: Гнозис, 2002. 283 с.
3. Багаутдинова Г.А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.20 / Г.А. Багаутдинова. Казань, 2007. 45 с.
4. Ковшова М.Л. «Культурный код» как элемент культурной интерпретации фразеологизмов в лингвокультурологической парадигме исследования // Славянские языки и культура: материалы Международной научной конференции. Тула, 17–19 мая 2007 г. Т. 1. Знание. Язык. Культура. Тула: Петровская Гора, 2007. 210 с. С. 30–33.
5. Румянцева М.В. Зооморфный код в языковой образности художественной картины мира русских и казахских писателей / М.В. Румянцева // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2019. Т. 11. Вып. 4. С. 45–52. DOI: 10.17072/2073-6681-2019-4-45-52.

6. *Габышева Л.Л.* Фольклорный текст: семиотические механизмы устной памяти / Л.Л. Габышева. Новосибирск: Наука, 2009. 143 с.
7. *Филиппова В.В.* Зооморфный код в фольклорных текстах (на примере якутских загадок) / В.В. Филиппова, С.В. Филиппова // *Арктика. XXI век.* 2022. № 4 (30). С. 131–143.
8. *Лотман Ю.М.* Семиосфера / Ю.М. Лотман. СПб.: Искусство, 1992. 152 с.
9. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология / К. Леви-Стросс. М.: Академический проект, 2001. 396 с.
10. *Юнг К.Г.* Архетип и символ / К.Г. Юнг. М.: Ренессанс, 1991. 262 с.
11. *Осмонкулов А.* Өнөр алды – кызыл тил. ЖОЖ-дун студенттери үчүн түзүлгөн фразеологиялык минимумдун түшүндүрмө сөздүгү / А. Осмонкулов, А.Р. Акунова. Бишкек, 2007. 160 с. ISBN 9967-20-076-6.
12. *Фрэзер Дж.* Золотая ветвь: Исследования магии и религии / Дж. Фрэзер; пер. с англ. М.: Рефл-бук.; К.: Ваклер, 1998. 464 с.
13. «Манас» эпосунун сөздүгү / түз. Э. Абдылдаев, А. Акматалиев, Б. Садыков, Р. Сарыпбеков; Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы, Адабият жана искусство институту. Бишкек: Илим, 1995.